

GENERALITAT
VALENCIANA

Conselleria d'Educació,
Investigació, Cultura i Esport

Els
nostres
els cossos,
nostres
drets

Guia d'Educació Sexual

Els nostres cossos, els nostres drets

Els nostres cossos, els nostres drets

(Guia d'Educació Sexual)

Autora i coordinadora de la guia
Rosa Sanchis Caudet

Coautora dels capítols VII, X i XI
Charo Altable Vicario

2018, Generalitat Valenciana
Conselleria d'Educació, Investigació, Cultura i Esport
Direcció General de Política Educativa
Servei d'Innovació i Qualitat

Av. Campanar, 32
46015 - València

Consell de revisió de continguts

Rubén Mateo Pérez (CEFIRE d'Elda)

Lurdes Aracil Garcia (CEFIRE d'Elx)

Eva Maria Ordoño Calatrava (CEFIRE d'Elx)

Bibiana Vicente Manresa (CEFIRE d'Oriola)

Maria Sales Martínez Alafarga (CEFIRE de Gandia)

Susana Murgui Muñoz (CEFIRE de Torrent)

Maria Zuriaga Ríos (CEFIRE de Torrent)

Àlex Boix del Olmo (CEFIRE de Formació Professional i Ensenyaments de Règim Especial)

Sílvia Martínez Miguel (CEFIRE de València)

Rosario Agraz Martínez (CEFIRE d'Educació Inclusiva)

Anna Maria Monzó Martínez (CEFIRE d'Educació Inclusiva)

Gemma Pérez Bernà (CEFIRE d'Educació Inclusiva)

Maria Fernanda Chocomeli (CEFIRE d'Educació Inclusiva)

Santiago Traver Albalat (CEFIRE de Castelló de la Plana)

Rubén Safont (CEFIRE de Castelló de la Plana)

Gemma Porcar Vilar (CEFIRE de Vinaròs)

José Cantó Alonso (Unitat de Suport al Servei d'Informàtica per als Centres Educatius. DGTIC)

Daniel Civera Herrero (Servei d'Innovació i Qualitat. DGPE)

Carmen Godoy Mesas (Servei d'Innovació i Qualitat. DGPE)

Composició i realització

Ricard Espí Doñate - *Art Gràfica Comunicació* (Coordinació de l'edició i interactivitat)

Irene Ibáñez Ibáñez (Disseny gràfic i maquetació)

Els nostres cossos, els nostres drets

Presentació

La Conselleria d'Educació, Investigació, Cultura i Esport, a través de la publicació d'aquesta Guia d'Educació Sexual, *Els nostres cossos, els nostres drets*, vol cobrir un buit injustificat en els plans d'estudi i impulsar l'educació afectivosexual de joves i adolescents. El recurs, que s'encabeix dins el model d'escola inclusiva que la conselleria està impulsant, pretén promoure la salut física i emocional de l'alumnat i les relacions igualitàries basades en el respecte.

Es vol, a més, impulsar en l'àmbit educatiu els objectius de l'*Estratègia de Salut Sexual i Reproductiva de la Comunitat Valenciana 2017-2021 (ESSR)*, que reconeix la salut sexual com un dret fonamental, que persegueix la reducció de les desigualtats entre dones i homes, i que promou el desenvolupament efectiu dels drets sexuals i reproductius, així com el respecte a la diversitat sexual, de gènere, funcional i cultural.

El marc de referència és la Declaració Universal de Drets Humans i el conjunt de normes i consensos internacionals (OMS, IPPF, BZgA, UNESCO...). Seguint les recomanacions de l'Organització Mundial de la Salut, es proposa un acostament positiu i respectuós a la sexualitat i a les relacions sexuals, es considera la salut sexual, no només com l'absència de malaltia física, sinó també com una qüestió de benestar social, emocional i mental. Aquest concepte de salut no es focalitza en els aspectes negatius, sinó

que posa l'èmfasi en el plaer com un aspecte essencial, així com el dret a viure unes relacions sexuals plaents i segures, lliures de coacció, discriminació i violència.

Els principis de l'educació sexual holística, establerts per l'OMS i per altres fòrums i consensos internacionals, marquen unes premisses bàsiques que aquesta guia es proposa complir. L'educació sexual comença des del naixement, s'ajusta a l'edat de la persona i té en compte el seu nivell de desenvolupament, de sensibilitat social, de cultura i el gènere.

Amb aquest propòsit, els continguts del recurs educatiu es presenten de forma innovadora i es fonamenten en aquest concepte integral de benestar i salut: aporten informació des d'un punt de vista racional, científic i no doctrinal; promouen el respecte als drets humans, sexuals i reproductius; aposten fermament per la igualtat de gènere, la lliure determinació de les persones a construir la pròpia identitat, el valor de la diversitat; i finalment, volen contribuir a la consecució d'una societat més justa i a facilitar processos d'apoderament individual i comunitari.

Per avançar en aquest camí, presentem la guia com una ferramenta polièdrica, rica en continguts, punts de vista, experiències vitals i propostes educatives diverses, destinades als centres educatius valencians. Les píndoles de reflexió, els textos, els documents audiovisuals i

les activitats proposades en els 12 capítols que conformen el treball pretenen esdevenir un recurs útil per a la introducció de l'educació sexual en els nivells educatius d'Educació Secundària, Batxillerat i Formació Professional, que promoga un aprenentatge dialògic i competencial, cerque transformacions socials i combata el masclisme i les violències que aquest genera.

És un material de suport al professorat, destinat a treballar l'educació afectivosexual com un contingut transversal del currículum, ja siga a través de la tutoria o del tractament transversal dels continguts en les diferents àrees, mòduls i matèries. L'objectiu no és altre que acompanyar joves i adolescents en el seu procés de creixement, desenvolupament i aprenentatge personals i apoderar-los per a l'autodeterminació de la seua pròpia identitat, de forma lliure, sana i sense pressions socials normatives.

Esperem que el material que ací presentem puga acompanyar iniciatives que ja es realitzen en molts centres educatius, impulsar-ne de noves i convertir-se en un instrument de referència per una educació sexual pensada en les persones i en el seu benestar.

Vicent Marzà i Ibáñez

Conseller d'Educació, Investigació,
Cultura i Esport

Els nostres cossos, els nostres drets

Orientacions didàctiques i d'ús

Els nostres cossos, els nostres drets està encapçalat per unes bases teòriques que en justifiquen l'enfocament del contingut i les activitats que hi trobareu. Val a dir que recomanem la lectura de les bases teòriques per a un major aprofitament pedagògic d'aquest treball.

El manual està format per 12 blocs que despleguen 608 activitats i 124 píndoles informatives adreçades al professorat i/o a l'alumnat. Cada bloc, al seu torn, conté una descripció general de contingut al principi. Totes les píndoles són d'elaboració pròpia, tret dels fragments extrets de legislacions i/o declaracions de principis que llegireu al bloc 12, "Sexualitat i drets".

Cal fer notar també que la naturalesa d'aquest projecte, en què bona part dels conceptes i continguts s'interrelacionen de manera transversal, provoca que moltes activitats i algunes de les píndoles informatives estiguen en més d'un bloc. L'existència d'etiquetes delimitadores de contingut en cadascuna de les activitats pretén ser una ajuda per a les interrelacions dels temes al llarg del treball. En aquest sentit, hem inclòs al final un índex que recull el conjunt d'etiquetes, i que us permetrà picar en l'etiqueta que trieu i veure en quines de les 608 activitats es treballa el tema en qüestió.

La majoria de les activitats contenen **orientacions didàctiques** que us ajudaran a posar-les en pràctica a l'aula. Quan aquest no siga el cas,

les podreu treballar individualment, mitjançant alguna de les estructures cooperatives que expliquem en l'annex "**Estructures cooperatives**", o bé com a xicotet projecte de treball. En el títol de cada activitat fem constar, mitjançant les lletres *E* (ESO; *2E*, segon cicle d'ESO), *B* (Batxillerat) o *C* (Cicles), el nivell educatiu al qual considerem adequat adreçar-les.

És important assenyalar també que en algunes activitats s'han donat instruccions concretes de posada en pràctica per agrupacions no mixtes amb l'objectiu de fer palesa la diferent socialització de xics i xiques. Tanmateix, apel·lem a la sensibilitat del professorat per modificar aquestes instruccions si es pensa que, en el context concret d'aula, hi pot haver alumnat trans, no binari, etc., o simplement alumnat que treballa més còmodament en grups no definits.

Cal dir, a més, que una gran part de les activitats tenen vídeos com a suport; però Internet està viu i sovint passa que els enllaços desapareixen, fins i tot de les pàgines oficials. Si és el cas, proveu de buscar el vídeo corresponent pel nom –o per les paraules clau que considereu– perquè de segur que el vostre cercador de referència el trobarà en una ubicació diferent de la donada.

D'altra banda, és també recomanable treballar els continguts de forma transversal en les diferents assignatures del currículum que es consideren adients. És per això que, si bé les activitats proposen un patró d'acció concret, el ben cert és que ofereixen la suficient flexibilitat

com per a poder fer-hi les modificacions que calguen i dur-les a l'aula en múltiples assignatures, a més, per descomptat, de l'espai de tutoria. En aquest sentit, el treball desplega una bona base i ofereix múltiples i diversos recursos per tal que, dins de les possibilitats de cada centre docent, els continguts es puguin incloure en el Pla d'Acció Tutorial d'una manera coordinada, sistemàtica i adaptada per nivells.

Els nostres cossos, els nostres drets

ELS NOSTRES COSSOS, ELS NOSTRES DRETS: BASES TEÒRIQUES

Programa d'educació sexual integral

Rosa Sanchis (coord. i autora) i Charo Altable

1. Adolescents en un món sexualitzat
2. Programa d'educació sexual holístic
3. Interseccionalitat
4. El sistema sexe-gènere
5. Activismes: normalització i transformació
6. L'educació de la masculinitat
7. L'educació de la feminitat
8. Model sexual hegemònic
9. Dificultats per a la igualtat i la diversitat
10. Propostes

1. Adolescents en un món sexualitzat

Ser adolescent en el segle XXI no és tasca fàcil. Tampoc ho és ser mare o pare, ni educador/a. Les i els joves viuen el seu particular terratrèmol físic i emocional i ho fan enmig d'una jungla plena d'espècimens de tot tipus. Alguns d'ells són prehistòrics dinosaures que només mostren dos camins: uns models masculins i femenins estereotipats, pretesament complementaris però en realitat desiguals; dels xics s'espera que siguin forts, decidits, poderosos i sexuals; de les xiques s'espera que siguin belles, amoroses, cuidadores i moderadament sexuals. A ells se'ls anima a explorar,

i metafòricament se'ls arma amb matxets perquè conquisten territoris, tot i que ho han de fer a pit descobert, com autèntics mascles. A elles se'ls regala un vestidet fi de lli i unes sabates de taló alt, i se'ls adverteix dels nombrosos perills de la jungla. A qui no s'identifica ni amb el model masculí ni amb el femení estereotipat se'l deixa despullat, a l'arbitri de les feres. Malauradament, ni uns ni altres tenen cap mapa que els guie ja que les persones que haurien d'elaborar-lo, o bé estan tan desorientades que no ho saben fer, o bé consideren que la naturalesa és sàvia i ja s'encarrega d'ensenyar el que cal per a (sobre)viure.

El ben cert és que el jovent ha de lidiar sense mapa amb un món canviant, heterogeni i globalitzat, en aparença amb una motxilla més plena que la generació anterior, i amb més llibertat per a dur a terme un projecte de vida propi; però en realitat amb similars pressions sexistes que en temps passats i sense l'educació sexual i emocional que pose llum a tanta incertesa. No ens dóna temps a pair els avanços tecnològics i científics que ens permeten construir-nos una vagina, bloquejar la pubertat o embarassar-nos amb 60 anys. No sabem com evitar cremar-nos amb les espurnes provocades pel xoc cultural migratori. Els nous *media* (Twitter, blogs...) lluiten amb els tradicionals pel monopoli de la veritat, però els mecanismes de control i de vigilància social són tan sofisticats que ens resulta difícil discernir la informació de la desinformació. Les noves formes de contacte social (Facebook, Whatsapp, Snapchat, YouTube...) estan transformant la manera en què vivim els vincles personals i la nostra privacitat. Assistim, a més, a una creixent sexualització —específicament un model hegemònic de sexualitat coital, heterosexual, adultista, sexista, normalista...—que envaeix l'oci que consumim: sèries, videojocs, videoclip, publicitat... Hui més que mai internet posa a l'abast del jovent

materials sexualment explícits, i la pornografia *mainstream* (penetrativa, sexista i violenta en la seua majoria) està a l'abast de qualsevol telèfon o dispositiu electrònic; així, la falta d'educació sexual en la infantesa contrasta amb el fet que l'edat mitjana d'accés al porno són els 12 anys.

Totes i tots compartim que sense formació, la vulnerabilitat és major. L'educació sexual informal no és adequada en una societat moderna perquè es tracta en molts casos d'una informació distorsionada, no realista i sovint degradant, particularment per a les dones (tot i que no sols). Què pot fer una adolescent quan apareix amb noms i cognoms en una pàgina on es votarà per "la més calenta de l'ESO"? Com sobreviurà un jove "femení" en un entorn on es privilegien els valors masculins? Sabem com enfrontar-nos al porno venjatiu quan la nostra exparella ha fet públiques fotografies íntimes? Seran respectats la mestra o el mestre trans per part de les famílies, de l'alumnat o del centre educatiu? Què entenen per "consentiment sexual" la fraternitat d'estudiants de la universitat de Yale quan canten "No vol dir sí; sí vol dir anal"?ⁱ No podem trobar la resposta a aquestes qüestions sense educació. Necessitem una guia, un entorn segur i fructífer per parlar, per entendre i aprendre a moure'ns entre les noves estructures socials i emocionals que suporten aquest món. I no sols necessita aquesta guia el jovent, sinó també les persones adultes i especialment els i les educadores (professorat, pares i mares...). Però quin model d'educació?

2. Programa d'educació sexual holístic

Els programes d'educació sexual es poden agrupar en tres categories: a) Programa d'abstinència o

ⁱ ["No Means Yes, Yes Means Anal" Frat Banned From Yale"](#)

Els nostres cossos, els nostres drets

model moral: es basa en l'abstinència de relacions sexuals (especialment el coit) abans del matrimoni; b) Programa d'educació sexual comprensiva o model de riscos: inclou l'abstinència com una opció, però a més promou l'ús d'anticonceptius i de pràctiques de sexe segur, i c) Programa d'educació sexual holística o model integrador: inclou els elements del model de riscos però des d'una perspectiva més ampla de creixement i desenvolupament personal.

Els estudis duts a terme als EUA, país on s'apliquen els tipus de model 1 i 2, assenyalen que els programes d'abstinència no tenen efectes positius en el comportament sexual ja que no redueixen ni els embarassos ni les infeccions de transmissió sexual. Per la seua banda, els programes d'educació sexual comprensiva sí que tenen conseqüències; la més important de totes quant a la salut és l'augment d'ús del preservatiu o d'altres anticonceptius; però en aquest segon model també avaluen, i per tant inclouen entre els objectius, el retard en l'inici de les relacions sexuals (coitals), la reducció del nombre de parelles i la disminució de la freqüència de les relacions sexuals. En canvi, a l'Europa occidental, la sexualitat no és vista com una amenaça sinó com una font d'enriquiment, i l'educació sexual està orientada al creixement personal.ⁱⁱ

El nostre programa d'educació sexual segueix aquest enfocament holístic o integrador, que es basa en un concepte positiu de la salut sexual com a element indispensable per al benestar i la qualitat de vida de les persones. El seu marc de referència són els drets humans, a més de les diferents normatives i consensos internacionals (OMS, IPPF, BZgA,

UNESCO, etc.). Així, seguint les recomanacions de l'Organització Mundial de la Salut (OMS, 2006), proposem un acostament positiu i respectuós a la sexualitat i a les relacions sexuals, i la consideració de la salut sexual no sols com l'absència de malaltia sinó com una qüestió emocional, mental i social, a més de física. Aquest concepte de salut no es focalitza en els aspectes negatius sinó que posa l'èmfasi en el plaer com a aspecte essencial, i en el dret a viure unes relacions sexuals plaents i segures, lliures de coacció, discriminació i violència.ⁱⁱⁱ Els principis de l'educació sexual holística establerts per l'OMS i per altres reunions i consensos internacionals^{iv} estableixen set apartats imprescindibles que el nostre programa es proposa acomplir: l'educació sexual comença des del naixement; s'ajusta a l'edat de la persona i té en compte el seu nivell de desenvolupament, sensibilitat social, cultural i gènere; es basa en el concepte holístic de benestar i salut que hem comentat; transmet una correcta informació amb bases científiques; es basa en els drets humans (sexuals i reproductius); aposta fermament per la igualtat de gènere, la lliure determinació i l'acceptació de la diversitat, i finalment, és una contribució a una societat més justa i comprensiva que advoca per l'apoderament individual i comunitari.

L'educació sexual és necessària en el segle XXI. Invertir en educació té efectes enormement positius: redueix costos de salut pública a mitjà i llarg termini, promou l'educació en valors i la interiorització d'uns models de relació afectius no violents, i contribueix a la igualtat, a la no discriminació i a l'apoderament de col·lectius vulnerables o desafavorits, tal com assenyalava el document de consens de Madrid

(2011).^v Apostar per una educació sexual de qualitat és una qüestió de justícia social.

3. Interseccionalitat

Igualtat i diversitat són belles paraules que no poden faltar en cap programa educatiu, però no posseeixen la màgia de materialitzar-se en realitats tangibles per a les persones. La igualtat formal o legal per ella sola no és garantia de la ciutadania plena per a les dones si no transformem les condicions estructurals que generen i perpetuen la desigualtat. El mercat laboral, l'organització de la vida privada o la intimitat, el model amorós romàntic, el model sexual hegemònic, la cosificació de les dones... reproduïxen i mantenen els rols de gènere tradicionals i dificulten la participació i el desenvolupament ple de les dones. La igualtat no és només un principi, sinó un objectiu, i com a tal necessita un currículum sistemàtic que el desenvolupi (Simón, 2010).^{vi} Què pensariem d'un sistema educatiu que pretén el bilingüisme però no programa l'ensenyament i l'aprenentatge d'una segona llengua? Com han de ser les relacions sexuals igualitàries (mútuament consentides, saludables, lliures i plaents) si no s'educa de forma explícita? I exactament el mateix podem dir de la diversitat formal. L'educació sexual ha incorporat el respecte a la diversitat com si l'objectiu fóra (re)conèixer l'existència d'uns/es "altres" (homosexuals, bisexuals i trans) diferents a un "nosaltres" que representa la "normalitat". Es parla de *respectar* la diversitat, però no de *celebrar-la*. Deixant de banda que la "normalitat" és una qüestió cultural afectada per nombroses variables –a tot estirar podria fer referència al més comú

ii OMS, Oficina Regional para Europa, i BZgA, Centro Federal de Educación para la Salud: *Estándares de Educación Sexual para Europa*. 2010.

iii Definició de Salut sexual de l'Organització Mundial de la Salut (2006): "La salut sexual és un estat de benestar físic, emocional, mental i social en relació a la sexualitat; no la mera absència de malaltia, disfunció o incapacitat. La salut sexual necessita un acostament positiu i respectuós a la sexualitat i a les relacions sexuals, així com la possibilitat d'obtenir experiències plaents i segures, lliures de coacció, discriminació i violència. La salut sexual ha de defensar, protegir, mantenir i respectar els drets sexuals de totes les persones"

iv Comunidad de Madrid: *Educación para la sexualidad con bases científicas. Documento de consenso de Madrid. Recomendaciones de un grupo internacional de expertos*. 2012.

v Comunidad de Madrid: *Educación para la sexualidad con bases científicas. Documento de consenso de Madrid. Recomendaciones de un grupo internacional de expertos*. 2012.

vi Simón, Elena: *La igualdad también se aprende. Cuestión de coeducación*. Narcea. 2010.

Els nostres cossos, els nostres drets

estadísticament– el que en aquest projecte entenem per “respecte a la diversitat” va més enllà de la mera acceptació de les orientacions sexuals no normatives, com més endavant desenvoluparem.

Tanmateix, és important assenyalar el qüestionament que diverses teòriques i activistes feministes fan de l'eficàcia d'educar per a la igualtat o per a la diversitat pensant en l'existència d'un subjecte polític genèric (dones, homosexuals, immigrants, infantesa...), perquè aquest acostament pot amagar la diversitat de necessitats i interessos que hi ha darrere d'aquestes etiquetes i privilegiar un subjecte suposadament homogeni que pot estar afectat per múltiples discriminacions. Per exemple, no és igual ser un jove homosexual valencià amb una expressió de gènere masculina que ser una lesbiana gitana masculina, un adolescent immigrant romanés heterosexual i femení o una jove heterosexual amb diversitat funcional. La nostra perspectiva no és l'abandó de les categories, sinó la inclusió de la noció de **discriminació múltiple** i/o **interseccionalitat**, i l'adopció de les **categories estratègicament**. En altres paraules, aquestes identitats socials reconeixibles són dinàmiques i no essencialistes, i han de ser observades críticament en els seus contextos (Platero, 2013),^{vii} amb una mirada que s'interroga també sobre els interessos que hi ha darrere de la seua (re)producció. Aquest ús estratègic ens porta a parlar d'*homes*, de *dones*, de *persones LGBTI*, etc. no com a grups estancs inamovibles i universals, sinó com a subjectes diversos amb agenda pròpia dins d'un sistema que els sustenta.

4. El sistema sexe-gènere

Seguint l'adopció d'identitats socials estratègiques, tal com comentàvem en l'apartat anterior, es

fa necessari explicar que l'anomenat **sistema sexe-gènere**^{viii} (sistema de gènere) o sistema patriarcal és l'edifici que sustenta les categories i les normes culturals dins de les quals hem de viure, i entre les quals hem de triar les diferents opcions sexuals i identitàries. Aquestes categories són fonamentalment quatre: el **sexe** (biològic), l'**expressió de gènere** (o comportament), la **identitat de gènere** (tria personal al marge del sexe assignat) i l'**orientació** (del desig). Els manaments socials o normes culturals són bàsicament: a) l'assumpció del binarisme sexual (només hi ha dos sexes: mascle i femella); b) la naturalització de l'expressió i de la identitat de gènere (si una persona naix mascle, o és assignada com a tal, se sentirà mascle i es comportarà de manera masculina; i si naix femella, de manera femenina); c) l'heterosexisme (l'orientació sexual esperada i considerada saludable és l'heterosexual), i d) la dominació masculina, en forma de masclisme, androcentrisme o sexisme.

Segons aquest sistema, l'assumpció que només hi ha dos sexes, que només l'heterosexualitat és “normal”, i que certs rols de gènere defineixen el baró i la dona psicològicament saludables, provocarà que uns cossos, uns gèneres, unes sexualitats i unes relacions siguin més legítimes que unes altres, és a dir, l'adopció de determinades eleccions sexuals comportarà el rebuig d'alguns subjectes: dones amb expressions de gènere masculines i homes femenins (transgressió de l'expressió de gènere); intersexuals (transgressió del sexe); transsexuals, transgènere... (transgressió de la identitat de gènere); homosexuals, bisexuals... (transgressió de l'orientació sexual), etc. Aquest sistema sexe-gènere segueix el vell paradigma que considera que el sexe condiona l'expressió de gènere. Per exemple, ens basem en el sexe assignat per a inferir una determinada expressió

de gènere, o ens basem en l'expressió de gènere per a imaginar l'orientació sexual de les persones.

El feminisme va introduir un segon paradigma, majoritari actualment, segons el qual el sexe seria allò natural i el gènere allò cultural, explicació molt fructífera que va contribuir a la desnaturalització de les identitats i al desvetllament dels diferents nivells (simbòlic, estructural...) a través dels quals opera el sexisme, l'homotransfòbia, etc. Així, la violència simbòlica i la violència estructural són formes de coacció subtil a través de les quals es transmet una visió del món, dels rols socials, de les categories cognitives... que les persones van interioritzant i normalitzant com si es tractara de l'ordre social natural, però que creen barreres intangibles i invisibles que impedeixen accedir als drets de ciutadania bàsics a les dones i a les persones amb cossos, identitats i expressions de gènere no normatives. A poc a poc va obrint-se pas un tercer paradigma segons el qual la divisió diàdica dels gèneres presideix el dimorfisme dels sexes, és a dir, la concepció cultural de la masculinitat i la feminitat guia la classificació sexuada dels cossos com a propis d'home o de dona (Fausto-Sterling, 2006).^{ix} D'aquesta manera, front a la idea que la naturalesa i la sexuació corporal determinen la dualitat dels gèneres, el tercer paradigma afirma que són les interpretacions socials i culturals sobre els sexes les que estableixen la manera de concebre els cossos sexuats dels subjectes (Butler, 1990).^x

No és un objectiu d'aquesta fonamentació debatre sobre la idoneïtat dels models, tot i que estem lluny de compartir que el sexe condicione el gènere. Ens sembla més important preguntar-nos, en primer lloc, per què la nostra cultura esmerça tant d'esforç, i tanta violència, per mantenir la dicotomia si aquesta

vii Platero Méndez, Lucas: *La interseccionalidad en las políticas públicas sobre la ciudadanía íntima. Los discursos y la agenda política española (1995-2012)*. Tesis doctoral. UNED. 2013.

viii Rubin, Gayle. “El tráfico de mujeres: notas sobre la economía política del sexo” (1975). En *El género: la construcción cultural de la diferencia sexual*, compilado por Marta Lamas, 35-98. México. Puegunam. 1996.

ix Fausto-Sterling, Anne: *Cuerpos sexuados. La política de género y la construcción de la realidad*. Editorial Melusina. 2006.

x Butler, Judith: *Gender trouble. Gender Trouble: Feminism and the Subversion of Identity*. Routledge. 1990.

Els nostres cossos, els nostres drets

és suposadament natural. Un exemple del control sobre la diversitat és la celeritat amb què l'estament mèdic s'apressa a intervenir els cossos dels bebès intersexuals per a "normalitzar-los" encara que no hi haja cap motiu de salut que justifiqui les operacions. En segon lloc, ens sembla fonamental qüestionar-nos, tal com fan els activismes, si la cultura és un ens abstracte amb el poder de controlar les nostres decisions, o si nosaltres som aquesta cultura i quin paper desenvolupem en el manteniment del sistema.

5. Activismes: normalització i transformació

L'educació sexual per a la diversitat ha d'aprendre dels activismes LGBTI (Garaizábal, 2013).^{xi} Seguint Coll-Planas, podem distingir dues posicions dins de l'activisme: normalitzadora i transformadora.^{xii} L'activisme normalitzador parteix de la idea que homosexuals, bisexuals i transsexuals són grups concrets que estan discriminats –i en molts contextes pateixen violències– i l'objectiu seria que aquestes diferències no foren la causa de cap desavantatge sinó que passaren a ser considerades irrelevantes. Són demandes d'aquest tipus d'activisme el matrimoni igualitari o l'accés als tractaments hormonals per a les persones trans. En l'àmbit escolar, les propostes de l'activisme normalitzador serien evitar la discriminació i la violència cap a les persones LGBTI.

Per a l'activisme transformador, la violència homotrànsfoba no és sols una injustícia comesa contra aquests col·lectius sinó "un instrument que actua sobre el conjunt de la població amb l'objectiu de mantenir una organització social sexista" (Missé, 2015).^{xiii} Nombrosos estudis sobre l'assetjament

transhomofòbic^{xiv} alerten que, tot i que gran part de les víctimes de la violència homotrànsfoba són joves LGBTI, aquesta es produeix en el fons contra les expressions de gènere no normatives, i en aquest sentit afecta a tot el món. Tal com assenyala Missé, aquestes agressions no serien "un fet aïllat promogut per individus intolerants, sinó unes peces rellevants en la reproducció sistèmica del gènere, entenent aquest com a principi de desigualtat".

Les crítiques a l'activisme normalitzador ens alerten de dos problemes que hauríem de tenir en compte en el nostre programa d'educació sexual. El primer és la tendència a l'essencialisme o les explicacions biologicistes del fet LGBTI, és a dir, considerar l'orientació sexual o la identitat com quelcom permanent i immutable, o viure la no correspondència entre sexe i gènere com un error reparable amb hormones i cirurgia. El segon perill és que l'èmfasi en la marginació, la violència o el patiment de les persones LGBTI pot revictimitzar-les encara més i dificultar que les seues vides puguin ser vistes com a referents positius per a la gent jove. Per la seua banda, l'activisme estructural compta també amb dos possibles perills. El primer és la possibilitat que la defensa de la llibertat porte a caure en un relativisme ètic que no pose cap fre a les eleccions personals. El segon problema és que personifica el sistema (el patriarcat, les institucions, l'estat...), és a dir, li atribueix vida pròpia com si es tractara d'algú que actua per damunt de la voluntat de les persones, amb una concepció del poder que només s'exerceix de dalt a baix, fet que dificulta l'assumpció de responsabilitat de les persones en el manteniment de l'estatus quo (Garaizábal, 2013).

El nostre projecte proposa la integració dels dos activismes, normalitzador i transformador, apostant per una educació sexual que, tal com destaquen les recomanacions dels organismes internacionals,^{xv} afavoresca el pensament crític i el respecte pels drets humans i cree capacitats per a la ciutadania. Això passa per fer visibles problemàtiques, desitjos i necessitats concretes i per moure i comprometre la gent en la transformació de l'entorn proper o llunyà. Però també comporta fer una anàlisi dels processos socials en els quals ens construïm, i tindre la voluntat de transformar les estructures que provoquen o perpetuen el sexisme, l'homofòbia o la transfòbia. Així, per no caure en el relativisme ètic, la defensa de la llibertat és fonamental en el nostre programa, però també ho és la necessitat de posar límits que eviten la dominació o la denigració d'un mateix o dels altres (Garaizábal, 2013). És necessari el bastiment d'una ètica personal sexual que combine l'autonomia i la realització personal amb la vivència en comunitat i el respecte als límits de les altres persones. És per això que considerem apropiat incloure el concepte sociològic de *ciutadania íntima* (Plummer, 2003),^{xvi} definit en les *Normes per a l'Educació de la Sexualitat a Europa*^{xvii} com l'aplicació dels drets sexuals en la societat civil. A més de la sexualitat, inclou, per exemple, què entenem per família, com vivim el gènere, què ocorre amb la (in) fertilitat, com construïm el parentiu, com afecten la biotecnologia i els avanços tècnics, quins canvis corporals ens semblen acceptables, entre d'altres. Es basa en el principi de *negociació moral*, que significa que els temes s'han de negociar en un esperit de mutu acord per part de participants madurs –iguals en estatus, drets i poder– que comparteixen la noció de "consentiment" i que són conscients de les conseqüències de les pròpies accions.

xi Garaizábal, Cristina: Ponència "Transgresión y convencimiento". IV Encuentro de Otras Voces Feministas. 2013.

xii Coll-Planas, Gerard: *La voluntad y el deseo*. Egales Editorial. 2010.

xiii Missé, Miquel: *Intolerancia X género. El acoso escolar contra menores con expresiones de género diversas*. Propuesta de actuación. 2015

xiv Puche Cabezas, Luis; Moreno Ortega, Elena y Pichardo Galán, José Ignacio (2013): "Adolescentes transexuales en las aulas. Aproximación cualitativa y propuestas de intervención desde la perspectiva antropológica", en Moreno Cabrera, Octavio y Puche Cabezas, Luis (eds.): *Transexualidad, adolescencias y educación. Miradas multidisciplinares*. Madrid. Egales.

xv Comunidad de Madrid: *Educación para la sexualidad con bases científicas. Documento de consenso de Madrid. Recomendaciones de un grupo internacional de expertos*. 2012.

xvi Plummer, Ken. *Intimate Citizenship: Private Decisions and Public Dialogues*. University of Washington Press. 2003.

xvii WHO Regional Office for Europe and BZgA *Standards for Sexuality Education in Europe. A framework for policy makers, educational and health authorities and specialists*. 2010 (page 19)

Els nostres cossos, els nostres drets

Pel que fa a l'essencialisme, hem de reconèixer la multiplicitat de vivències trans –com la multiplicitat de vivències cis, hetero...– i no etiquetar els col·lectius com a homogenis. Moltes persones consideren que la seua identitat és immutable –que han nascut per exemple heterossexuals, i sempre serà així–; altres senten que són un home empresonat en un cos de dona o a la inversa; però hi ha qui es pregunta si hi ha tal error en el seu cos, o si aquest error no estarà en una societat que rebutja la diversitat. El més important és que reconeguem que criatures i adolescents tenen dret a explorar la pròpia identitat, i a canviar si ho desitgen; fet que no significa que quan hi ha una voluntat clara d'expressar-se en un gènere o en un altre, hàgem de menystenir tal opció perquè pensem que és una fase o un caprici que passarà. Respectar significa, doncs, acompanyar en els processos, no posar etiquetes.

6. L'educació de la masculinitat

La societat patriarcal ha dividit les persones segons el sexe genital, i els ha assignat rols i identitats distintes i desiguals amb l'objectiu de mantenir els privilegis de la masculinitat tradicional, un model que es basa en la triple negació de les categories *xiquet*, *homosexual* i *dona*. En primer lloc, als xics se'ls pressiona perquè isquen de les falces de la mare, perquè juguen a coses masculines i demostren que són forts, valents i competius. Se'ls anima a amagar els sentiments, les pors i les inseguretats, i l'única via que no qüestiona la masculinitat i els permet tocar-se o demostrar-se afecte és la brega o les habituals bescolades adolescents. No ser un xiquet significa autosuficiència i independència (també emocionalment), autocontrol (repressió dels sentiments, del dolor, de la por...), desconfiança (no obrir-se, no demanar ajuda...), cerca d'èxit i de poder (ambició, competitivitat, egocentrisme), etc. L'objectiu és *fer-se a un mateix*, proposta que connecta amb l'individualisme de la modernitat. En segon lloc, l'homosexualitat queda també

fora de la frontera de la masculinitat hegemònica perquè subverteix el desig eròtic. La masculinitat hegemònica requereix ostentació d'heterossexualitat; per aquest motiu, l'espai escolar adolescent és tremendament hostil amb els barons homosexuals, o amb els que aparenten ser-ho, considerats com a masculinitats devaluades. L'última de les negacions, no ser una dona, és fruit de la misogínia perquè els homes "de veritat" són més que les dones. En són un clar exemple els missatges que alguns entrenadors donen als joves per a "motivar-los": "No jugueu com les xiques!". Pel que fa a la sexualitat, aquesta es reconeix com una necessitat en els barons. Es pensa que són molt sexuals, que no es poden controlar (*Ja diran elles que no*) i que tenen dret al plaer. El sexe és viscut com una demostració de masculinitat i de potència, mesurada per la grandària del penis, la durada de l'erecció, el nombre de coits o la quantitat de parelles sexuals.

Les identitats de gènere masculina i femenina estan estretament relacionades amb l'ancestral divisió del món en dos espais: el públic i social (el treball, la política, la guerra...) –reservat als homes i hipervalorat–, i el privat (la casa, les criatures, la cura...) personal i intern, reservat a les dones i infravalorat. Aquesta dualitat ensenya a cada persona a identificar-se amb la meitat dels valors i amb la meitat dels problemes, i està en la base del model de domini-submissió: als homes se'ls identifica amb la independència, la violència, el domini i la falta d'empatia; a les dones, amb la dependència, la debilitat, la submissió i la passivitat (Díaz-Aguado, 2009).^{xviii} Un dels àmbits més limitats per aquest dualisme és el desenvolupament emocional perquè es retalla el repertori d'estratègies emocionals dels homes i de les dones en permetre que els xics només exterioritzen la ira i l'hostilitat, i en educar les xiques per a pensar sobre les emocions, posar-se en el lloc dels altres i plorar. De les quatre emocions bàsiques (ira-ràbia, por, tristesa i alegria) que humans i mamífers superiors compartim, els barons només poden mostrar-ne dos: la ira i l'alegria. Des de ben

menuts els sentiments de por, inseguretat, frustració, tristesa, impotència... s'amaguen perquè van en contra del model dominant –els xiquets de 6 anys ja han après a ocultar les emocions. Aquesta ocultació suposa viure d'esquenes a la pròpia realitat afectiva, fet que provoca que els homes, o qualsevol individu que assumeisca el rol tradicional masculí, tinguen dificultats per a identificar els sentiments i explicar el que els passa. En la vida pública, per a la qual s'han especialitzat, l'autoconeixement del món afectiu i emocional no és important. La castració afectiva porta a una fragilitat i inseguretat interiors, a l'esclavatge dels estereotips –a falta de l'escolta interior– i a la transformació de la por i de la inseguretat en ràbia i violència (Altable, 2010).^{xix} Els imperatius de la masculinitat requereixen demostració constant; la incapacitat de passar la prova o simplement l'amenaça del fracàs, porten molts homes a l'aïllament, la ira o l'autoagressió. I des d'aquest estat emocional, la violència esdevé un mecanisme compensatori per a restablir l'equilibri (Kaufman, 1999).^{xx} Com a conseqüència d'aquesta socialització desequilibrada i injusta, homes i dones tenen vides emocionals i sexuals diferents i una manera distinta de relacionar-se amb el seu jo interior, amb el seu cos i amb les altres persones.

7. L'educació de la feminitat

Per la seua banda, l'educació de les xiques està basada en la sobredimensió de l'amor romàntic –que converteix en central trobar parella– i en l'aprenentatge de la maternitat. Estar enamorada sol ser un requisit per a la sexualitat i complaure les necessitats de la parella és una conseqüència natural d'aquest model de socialització. La falta de permís social per a l'autoconeixement converteix la sexualitat en una pràctica alienada, pressionada pel desig masculí, pel model de sexualitat (coital i androcèntric) i pel model de dona al qual han d'assemblar-se per a ser acceptades socialment (Simón, 2010). Per exemple, les xiques sabran des de molt xicotetes que tenen ovaris i un úter

xviii Díaz-Aguado, Ma. José: "Convivencia escolar y prevención de la violencia de género desde una perspectiva integral". *CEE Participación Educativa*, 11, juliol 2009, pàg. 59-72.

xix Altable, Charo: *Educación sentimental y erótica para adolescentes*. Miño y Dávila editores. Madrid. 2000.

xx Kaufman, Michael: "*La siete P's de la violencia de los hombres*". 1999.

Els nostres cossos, els nostres drets

que albergarà un nadó, però solen desconèixer —i els xics també— que tenen un clítoris que serveix exclusivament per a donar-los plaer. En general, i com a conseqüència de la presumpció d'heterosexualitat pròpia del sistema sexe-gènere, a les xiques se les vol "protegir" del sexe (heterosexual i coital). Se'ls ensenya que el sexe és perillós pels embarassos i perquè els xics *no són de fiar* i tenen una sexualitat incontrolable (*Tots volen el mateix*). Se les educa també en la por a patir una agressió sexual per part d'un desconegut, i els missatges d'alerta són constants (*Que t'acompanye algú, fes-me una perduda, agafeu un taxi...*). Aquestes alertes sovintegen també en les xarxes socials ("¡Sexting, no el produesques!", "No despulles el teu cos en les xarxes socials, mereixes respecte!"), de manera semblant als clàssics "No et poses una falda tan curta que provocaràs!".

Aquesta educació en el perill i en la por no sols no soluciona la violència sinó que les exposa a més perills. En primer lloc, tot i ser recomanacions fetes amb la millor de les intencions, només donen com a solució que les xiques deixen de fer coses (tornar abans, no portar determinada roba, no anar a certs llocs, no beure...), la qual cosa implica retallar la seua llibertat i negar-los el dret a estar soles o a fer coses soles, i reforça també la creença que necessiten la protecció d'una altra persona. Brownmiller^{xxi} explica que el fet que alguns hòmens violen significa una amenaça suficient com per a mantenir les dones en un estat permanent d'intimidació. La significació d'aquest acte passa tan desapercibuda que s'atribueix a les dones la responsabilitat de guardar-se de la violència. Mostra d'això és que quan pateixen una agressió, se les culpa per haver trencat el model de feminitat tradicional, per exemple si comparteixen fotos íntimes amb la parella i aquesta les publica, si van a soles a alguna discoteca o ballen o vesteixen de manera "provocativa". La

segona de les conseqüències és la falta de plaer. La pressió pel físic provoca una gran autoexigència i desajusta l'autoestima, i és difícil gaudir d'un cos percebut com a perfecte. A més, l'amor romàntic converteix de vegades el sexe en un sacrifici (el deute conjugal d'altres èpoques), i per amor (que ho pot tot) suportaran relacions possessives amb parelles que no respecten la seua llibertat, però que amb elles, i gràcies a elles, canviaran. L'educació per a la maternitat suposa també la cura de l'altre i l'oblit d'una mateixa. I així, sense l'alè social que les anime a la curiositat, el més normal és créixer sentint que no tenen dret a rebre ni a reclamar el plaer i han d'esperar el xic (el príncep blau) que les descobreix. La tercera de les conseqüències és l'augment del perill. Les xiques estan alerta davant de les violacions tradicionals (en un carrer obscur per part de desconeguts), i desarmades per a enfrontar i fins i tot reconèixer les que es produeixen en entorns suposadament segurs, amb un nóvio, amant o marit. Aquestes agressions per part de persones conegudes són en realitat les més freqüents i nombrosos estudis destaquen la prevalença del sexe no desitjat sota coacció.^{xxii} La darrera conseqüència de l'educació amb el guió de la por és l'acceptació que la violència masculina és natural. Així, la representació constant de la violència sexual dels homes sobre les dones serveix per a sostenir el mite que la sexualitat masculina és perillosa i incontrolable per naturalesa, i que la violència masculina és una manera normal de comportar-se i de resoldre els conflictes. Mentrestant, els xics queden desprotegits davant els perills reals, derivats d'un model de masculinitat tradicional que minimitza els riscos i, ja ho hem dit, naturalitza la violència. Per exemple, els fills adolescents corren més perill que les filles de patir un accident amb la moto o el cotxe (per conduir arriscadament, per beure en excés, per ficar-se en una brega amb un altre xic, etc.); en canvi, no hi ha ni de bon tros els mateixos missatges d'alerta que amb les xiques per part de

les famílies o educadors/es (ni tan sols campanyes institucionals) i s'han d'enfrontar sols a aquests riscos.

L'educació masculina i femenina tradicional que acabem de descriure segueix al peu de la lletra els manaments del sistema de gènere que comentàvem en un altre apartat: binarisme sexual, naturalització de l'expressió i de la identitat de gènere, heterosexisme i dominació masculina. Les persones LGBTI no estan exemptes de la seua influència i també en pateixen les conseqüències, sovint de manera més greu per la multiplicitat d'opressions que els afecten (interseccionalitat). Els barons homosexuals, per exemple, socialitzats com a homes, estan impel·lits a compartir els mateixos trets de la masculinitat tradicional: sexualització, analfabetisme emocional, bel·licositat, plaer pel risc... característiques que tenen conseqüències òbvies per a la seua salut sexual i per a les seues relacions. També ocorre que alguns d'ells es veuen afectats per l'amor romàntic tradicional, fet que els porta a realitzar pràctiques de risc o a suportar determinades situacions per complaure la parella. De la mateixa manera, alguns estudis alerten del major nombre d'embarassos adolescents en joves lesbianes o bisexuals (Saewyc, 2008)^{xxiii} que sovint pretenen ocultar la seua orientació sexual tenint relacions amb barons, i no utilitzen protecció perquè els missatges de salut no solen anar adreçats a les dones lesbianes. No ens podem estar tampoc d'assenyalar la vulnerabilitat de les dones trans, en especial la violència que pateixen per part dels barons heterosexuals hegemònics o les dificultats per trobar una parella masculina si no s'han sotmès a cirurgia genital.

8. Model sexual hegemònic

La nostra societat ha adoptat, en els moments més conservadors de la seua història, un model de

xxi Brownmiller, Susan: *Contra nuestra voluntad*. Barcelona. Planeta. 1981.

xxii Valls, Rosa: *Violencia de género en las universidades españolas. Memoria final 2006-2008*. Ministerio de Igualdad.

xxiii Saewyc, E.M. et al: "Stigma Management? The Links between Enacted Stigma and Teen Pregnancy Trends among Gay, Lesbian, and Bisexual Students in British Columbia". 2008.

Els nostres cossos, els nostres drets

sexualitat que perviu en major o menor mesura en els nostres dies. Aquest Model Sexual Hegemònic compta amb una sèrie de característiques (López-Sánchez, 1999):^{xxiv} A) **Genitalitat i coitocentrisme** perquè prioritza aquestes parts del cos i la penetració, i considera que qualsevol altra pràctica sexual és una activitat menor o un preliminar, és a dir, una preparació per al coit. B) **Heterosexualitat** perquè l'homosexualitat és considerada una conducta antinatural i les pràctiques que s'hi associen, com la penetració anal, són vistes com a degradants o poc saludables. Pel que fa a la sexualitat lesbiana, és considerada *light* perquè suposadament no hi ha penetració. C) **Normotipisme** perquè les persones amb diversitat funcional no es consideren sexuals o no han de permetre's conductes sexuals, entre moltes altres coses perquè no es veu adequat que procreen i perquè no són vistes com a atractives. D) **Procreació** perquè es considera que aquest és l'objectiu fonamental de la sexualitat, de manera que les activitats que no persegueixen aquesta meta són considerades inadequades, antinaturals, menors... E) **Sexisme** perquè els drets sexuals de les dones no són respectats i, quan són obertament sexuals, se les critica amb duresa. F) **Adultisme** perquè les criatures no tenen o no han de tenir interessos sexuals, i les persones grans (especialment les dones) tampoc no són vistes com a subjectes sexuals. G) **Parellisme** perquè la forma acceptada socialment per a viure la sexualitat és la relació de parella, tot i que la pressió per a tenir-la és major en les dones.

Moltes d'aquestes característiques les podem trobar en el porno *mainstream*, en el cinema, en les lletres de les cançons, en la literatura... Per exemple, l'arquetipus de relació sexual que mostren les pel·lícules és un acoblament (coit) heterosexual ràpid i sense protecció que acaba amb l'orgasme a l'uníson de la parella. Per a aquesta forma de sexualitat, el desig o l'excitació és una espècie d'impuls incontrolable, un instint que provoca un malestar al

qual s'ha de donar eixida com més prompte millor. I el plaer és una manera de descarregar o de llevar-se de damunt aquesta tensió (Calvo, 2008).^{xxv} Una de les conseqüències d'aquesta vivència de la sexualitat és el seu caràcter finalista, ja que cal *acabar* el que s'ha començat (generalment amb un orgasme), en lloc d'apreciar qualsevol carícia (*No deus voler deixar-me així?*). L'altra conseqüència, no menor, és que crea unes expectatives tan elevades quant a la consecució del plaer, que quan no hi arribem, solem pensar que el problema està en nosaltres, i no en el model.

Calvo explica que vivim una sexualitat *atlètica*. *Atleta* deriva del grec *athlón*, que significa "lluita"; de manera que el *sexe atlètic* és una competició, una obligació, una necessitat..., tot el contrari de l'erotisme, que s'assembla més a un joc. La sexualitat atlètica és imitació de models externs (i no apetència pròpia), és exigència (i no preferència) i és tècnica (i no diversió). La imitació porta a la preocupació de no ser normal, a la uniformització dels desitjos i a la mecanització de les respostes sexuals. Nombrosos homes de qualsevol orientació sexual, i cada vegada a edats més primerenques, tenen dificultats d'erecció pel temor al fracàs, per excessiva autoobservació, o per l'obligació d'assolir determinats resultats, per exemple les mateixes ereccions que en les pel·lícules porno. Moltes persones amb una sexualitat més global que genital –especialment dones– no gosen demanar altres pràctiques diferents a la sobrevalorada penetració perquè es consideren infantils o immadures. Moltes parelles dependents de l'erecció del penis –i desconexores de l'erecció del clítoris– es perden els plaers que altres carícies els poden reportar. Molts joves de qualsevol orientació o identitat pateixen la pressió del model i la menysvaloració de les seues tries alternatives perquè "la sexualitat atlètica menysprea els sentiments i la pròpia sensibilitat, i converteix el cos en una massa que s'ha de domar, en lloc d'un espai que cal escoltar" (Calvo, 2008). I sense escolta, el plaer es resisteix a aparèixer.

9. Dificultats per a la igualtat i la diversitat

En general, la gent jove no veu la desigualtat; se'n desentén o la viu com un problema que tenen algunes dones i alguns homes. Per altra banda, els xics joves no tenen models alternatius al masclista tradicional. Els falten referents i les habilitats concretes per a relacionar-se amb igualtat. No han reflexionat sobre el gènere, i pensen que no els afecta i que ells no tenen cap problema (*Les ties es piquen per tot i veuen masclisme on no hi ha res*). A més, l'avanç de les dones els genera inseguretat, se senten culpabilitzats pel discurs de la igualtat, i això els fa ser molt receptius als missatges masclistes, que els reforcen i els donen seguretat (García, 2009).^{xxvi} El model tradicional els proporciona també beneficis: un de molt evident és la desresponsabilització de la igualtat, i el manteniment de les prerrogatives, és a dir, del dret a ser *respectats i cuidats* per les dones i que elles s'encarreguen de les tasques domèstiques. En el context escolar, buscar la popularitat va unit a l'adhesió a una forma de masculinitat acceptable o prestigiosa. Hi ha masculinitats que triomfen, i reben la validació del grup, i masculinitats que no. L'acceptació i la sensació de pertànyer al grup dominant és un guany tan valorat que un xic sense les eines per a qüestionar el model hegemònic serà capaç de qualsevol sacrifici. I no només els xics heterosexuals: els adolescents homosexuals no estan exempts de protagonitzar comportaments de tall misogin per compensar la transgressió que, a ulls de l'esquema tradicional, implica ser gai. Altres beneficis del model de masculinitat hegemònic són: el lideratge, la descàrrega d'adrenalina, el poder (sobre les dones, els homosexuals, els homes "dèbils"...) i, un dels més importants, l'èxit amb les xiques. Per la seua banda, estan apareixent **noves formes de masclisme** que no es basen tant en la idea de la superioritat sinó en la necessitat de la unió masculina com a defensa davant de l'avanç de les dones, i com a reclam contra les discriminacions

xxiv López Sánchez, F.: *La vida sexual del adolescente*. EDV. Estella. 1999.

xxv Calvo, Montse: *Sexualidad atlética o erotisme*. Icaria. 2008.

xxvi García, Antonio: "Proceso de socialización masculino. Los hombres jóvenes creamos" y "Intervención con jóvenes desde una perspectiva integral de género". Curso Virtual: Intervención con hombres, construyendo igualdad, AHIGE. 2009.

Els nostres cossos, els nostres drets

que suposadament pateixen els homes per part dels poders públics. Es pensa, doncs, que el feminisme és el contrari del masclisme i una amenaça, ja que amb les reivindicacions feministes “les dones guanyen i els homes perden”. Aquesta *nova* misogínia constitueix una minoria, com també ho és el grup dels homes igualitaris. Entremig, una majoria d’homes joves i adults oscil·la entre l’acceptació de la igualtat, que veuen com a inevitable, i els esforços perquè aquesta els afecte el menys possible (García, 2009).

Les xiques joves, amb més referents de dones amb identitats autònomes i igualitàries, es debaten entre el model tradicional, vigent i amb missatges renovats, i el model de dona independent, fruit del treball de generacions de dones encoratjades pels feminismes. Però a l’hora de mantenir vincles afectius heterosexuals, l’escassetat de barons igualitaris redueix les opcions a dues: o bé no tenir parella i quedar-se fora del grup d’èxit, o bé embarcar-se en relacions desiguals assumint que *els xics són així*. Les adolescents tampoc solen identificar el masclisme del segle XXI –en alguns casos, perquè és més subtil, i en d’altres, perquè està assentat en la quotidianitat–, de manera que, quan en pateixen les conseqüències, se senten desorientades i no saben com respondre-hi.

Els **models vigents d’atracció** es corresponen amb els arquetipus tradicionals de masculinitat i feminitat. Això significa que els xics heterosexuals hegemònics són més exitosos que els barons no hegemònics a l’hora d’aconseguir parelles, perquè els primers han de ser obertament insistents amb les xiques per assolir els estàndards sexuals requerits pel model. Per la seua banda, les xiques heterosexuals viuen la contradicció d’assolir l’ideal romàntic amorós i de sentir-se alhora atretes pel xic “dolent”, atracció amplificada, mitificada i idealitzada pels missatges audiovisuals *mainstream*. Quan se’ls pregunta com els agraden els xics responen: *que no pense que sempre té la raó,*

que no canvie quan hi ha amics, que em respecte, que m’escolte... però en la realitat sovint es decanten per les masculinitats hegemòniques. Entre els models d’atracció homosexuals, el culte al cos (especialment masculí) conviu amb una major varietat d’estètiques, per exemple els óssos o les lesbianes *butch*, fruit d’un cert qüestionament dels cànons de bellesa tradicionals. Amb tot, existeix encara l’estigmatització de la *ploma* masculina i femenina, tant en el món adolescent com l’adult –amb una clara falta de referents positius de dones lesbianes masculines. Pel que fa a les identitats trans, i per descomptat a les intersexuals, les pressions per encarnar masculinitats i feminitats hegemòniques són similars a les de les persones cisgènere –o fins i tot més fortes. I si no aconsegueixen semblar homes o dones “de veritat” –perquè no volen o perquè no han tingut accés als tractaments per al canvi de sexe o hi han accedit quan ja s’havien desenvolupat els caràcters sexuals secundaris–, solen patir marginació i/o violència.

Pel que fa la **diversitat**, les intervencions educatives arriben tard i estan, en general, desenfocades. Nombrosos estudis mostren que els maltractaments a les persones amb expressions de gènere diverses, no necessàriament LGBTI, es produeixen des de ben menudes, i la majoria d’actuacions solen fer-se a secundària, quan la persona ja fa anys que pateix assetjament –i la gent del seu voltant també fa temps que veu les conseqüències de transgredir les normes.^{xxvii} A més, quan les escoles i els instituts es plantegen treballar la diversitat, sol ser perquè hi ha algun “cas” evident. Poques vegades es considera que la varietat existeix en totes les persones, òbviament en graus diferents; i en general hi ha molt poc de compromís amb una celebració sincera de la diversitat, que, com a fet humà que és, mereixeria la mateixa consideració que es dóna a la creativitat en altres àmbits. D’altra banda, la presumpció d’heterosexualitat sobrevola la majoria de les intervencions educatives, i tampoc és estrany

trobar imatges esbiaixades de les persones LGBTI, per exemple que la gent bisexual és viciosa, o que els homosexuals són més propensos a patir VIH; imatges que l’escola no sol contrarestar amb informació veraç i desestigmatitzadora. Altres vegades, les intervencions educatives passen per culpabilitzar les víctimes –que són les que han de canviar de classe, de centre, de roba o de comportament– i no a qui agredeix. En realitat, tots els/les adolescents, de qualsevol orientació o identitat, pateixen el perill d’acabar involucrats en relacions tòxiques i desiguals per culpa d’una educació emocional i sexual que no ajuda a saber posar o acceptar límits, per les altes expectatives de la sexualitat hegemònica, pel model romàntic tradicional, per l’especificitat dels primers enamoraments adolescents, etc. Però les i els joves LGBTI són més vulnerables perquè tenen pocs referents de qualitat, perquè *eixir de l’armari* té conseqüències socials que no sempre són positives, perquè la sexualitat que s’espera que visquen té de partida un menor valor que la sexualitat heterosexual. En definitiva, perquè encara són “els/les altres”.

10. Propostes

Pel que fa als xics, el missatge ha de ser clar: **l’enemic comú és el masclisme**. Els lleva llibertat i capacitat de desenvolupament personal. És injust i incompatible amb els drets humans i té uns costos molt alts. Acomplir els manaments de gènere (*deixa de ser un xiquet, no faces coses de xiques, no sigues maricó...*) no és fàcil ja que els xics no naixen així sinó que, per a poder ser com el model, es requereix una bona dosi de violència: contra un mateix, contra els iguals i contra les dones (Bonino, 2004).^{xxviii} *Contra un mateix* significa prendre el cos com a arma i la persona com a guerrer (*Sigues fort, valent, aguanta, no hi ha dolor!*). Les pràctiques de risc (accidents, drogues, no utilització del preservatiu...), les baralles o els hàbits alimentaris poc saludables, en són exemples. La fantasia d’invulnerabilitat alimenta

xxvii Pichardo, José Ignacio: *Abrazar la diversidad: propuestas para una educación libre de acoso homofóbico y transfóbico*. Ministerio de Sanidad, Servicios Sociales e Igualdad. 2015.

xxviii Bonino, Luís: “*Obstáculos a la comprensión y a las intervenciones sobre la violencia (masculina) contra las mujeres en la pareja*”, 2004.

Els nostres cossos, els nostres drets

la temeritat i el menyspreu del perill (*A mi no em passarà*). I efectivament, als herois de les pel·lícules mai els passa res, però els que en la vida real pretenen ser-ho, acaben sovint a l'hospital. *Contra els iguals*, la violència es manifesta a través de la cultura de la baralla i de l'insult, amb la bel·licositat heroica (*Defensa't atacant*) i amb l'acceptació de la cultura de la humiliació on només es guanya o es perd. El manament de gènere de la masculinitat tradicional impedeix als homes intimar de veritat amb altres barons i se solen mantenir relacions superficials on no es parla d'assumptes personals, sinó de temes públics com l'esport o la política. *Contra les dones*, és una violència que els allunya de qualsevol característica femenina i que boicoteja el desig d'igualtat d'aquestes. Portat a l'extrem, és la violència masclista contra les parelles o exparelles. Val la pena mantenir el poder a costa de la por de l'altra persona?

Els homes i totes les persones han de saber que la violència no és natural. Que allò natural és la cura i l'autoprotecció. Que hi ha moltes maneres de ser home i que cal reivindicar la llibertat de ser home i femení, home i cuidador, home i afectiu, home i antifutbol, home i homosexual... I cal plantar cara al masclista de torn perquè oprimeix les dones però també els homes que són diferents. I cal **fer atractiva la igualtat** i les persones que l'exerceixen, i apoderar a qui la practica, neutralitzant els masclistes i allunyant del masclisme els indecisos. Calen espais i xarxes de joves que reflexionen i qüestionen la identitat masculina i com els afecten els missatges masclistes dels mitjans de comunicació o dels iguals. Una bona educació sexual ha d'ajudar els joves a preguntar-se si els costos de mantenir la masculinitat hegemònica valen la pena.

Pel que fa a les xiques, cal apoderar-les, animar-les a la sororitat i revertir l'ablació mental que els impedeix viure la sexualitat amb llibertat. El desinterés mil·lenari de la ciència pel plaer femení i les creences populars contradictòries ("les dones són multiorgàsmiques" front a "a les dones els

costa arribar a l'orgasme") estan deixant pas a investigacions científiques que mostren tot el potencial eròtic femení castrat pels manaments socials patriarcal i pel model sexual hegemònic. També cal trencar mites i afirmar que els xics no estan més necessitats sexualment que les xiques i que es poden controlar perfectament, que no es perd el dret a dir que no quan ja s'ha arribat a un punt determinat, que el consentiment es pot revocar en qualsevol moment si la relació ha deixat d'agradar, etc. Cal també identificar la violència quotidiana, la que es pateix al carrer, al treball, a la família, a l'escola, als transports públics... una violència que debilita i que s'ha de denunciar. I s'han de mostrar els riscos reals, que deriven sobretot de les persones de l'entorn immediat, i no semblar pors irrealistes que acaben minant exercicis de llibertat totalment legítims com ara anar soles pel carrer una nit de festa. I hem d'apropar-nos a les xiques, o a les persones amb expressions de gènere femenines, donant-los missatges positius: *El teu cos és teu i tens dret a decidir què fer amb ell, com vestir-te i com mostrar-te. Tens dret al plaer, a ocupar l'espai públic i a viure sense violència. Cal, evidentment, identificar els costos del model amorós romàntic i tradicional que, com ja hem dit, afecten també els xics "femenins", i aconseguir que no tinguin pràctiques de risc (ho fem sense condó perquè l'estime, fingisc l'orgasme perquè no se senta malament, tenim sexe perquè no s'enfade, etc.).*

Pel que fa la sexualitat, és important assenyalar en primer lloc que la identitat no és una essència, sinó que la diversitat és real i només perillosa per al sistema, no per a les persones; però com que encara vivim en un món binarista, les estratègies passen per qüestionar i criticar les característiques de la identitat masculina i femenina que provoquen i perpetuen la desigualtat i la violència. Un bon programa ha de voler eradicar els riscos de VIH o altres ITS, l'embaràs no desitjat, l'activitat sexual coercitiva, l'abús sexual o qualsevol altra forma de violència física o psicològica (*grooming*, porno venjatiu, homotransfòbia...). Però el discurs dels perills, de la por i dels *nos* postergatoris

no és massa eficaç per raons que ja hem explicat en altres apartats. El ben cert és que no podem eliminar els perills; en canvi, sí que podem reduir els riscos i la vulnerabilitat ajudant la gent jove a ser més competent en contextos incerts. I això passa per evidenciar que els models estereotipats de masculinitat i feminitat actuals estan en la base de gran part d'aquests riscos perquè creen expectatives diferents, les quals, unides a la falta d'habilitats socials per a negociar un sexe segur i plaent, produeixen malentesos i experiències doloroses. A més, hem de prendre consciència del segrest que pateix la nostra sexualitat, reduïda a un model heterosexual, coital, adultista, sexista, normalista..., i hem d'ajudar a recuperar la **creativitat eròtica**, revertint la falta de sinceritat cap al propi desig, i el dèficit d'autoestima que fa posar l'acompliment dels manaments de gènere per damunt del propi erotisme i sensibilitat (Altable, 2000).^{xxix} La gent jove necessita coneixements i habilitats que els permeten fer eleccions responsables sobre la seua vida afectiva i sexual.

Per això hem d'ensenyar les **habilitats socials** per a defensar-se de la pressió (*Tots ho fan! Has de créixer! Això és d'homes/dones!*) i per a comunicar-se amb la parella, atrevint-se a demanar i a donar, a rebre o a rebutjar. Així, cuidar-se i cuidar, estimar-se corporalment i donar-se permís per a explorar i experimentar, entre altres, són el millor camí per a una sexualitat plaent i responsable. Hem ampliat el territori del jovent i semblen més lliures, però cal donar-los els mitjans intel·lectuals, afectius i relacionals perquè siguin lliures amb responsabilitat. Educar és molt més que informar. No pensem que hi ha tanta informació a l'abast del jovent: de vegades n'hi ha massa i no se sap destriar el que realment importa o és útil. A més, la informació no sempre es transforma en coneixement. Una educació en sexualitat efectiva ha d'oferir una formació **culturalment rellevant, científicament rigorosa i apropiada** al procés maduratiu.

Pel que fa a la diversitat, l'educació sexual no solament ha de frenar la violència sinó que ha de

xxix Altable, Charo: *Educación sentimental y erótica para adolescentes*. Miño y Dávila editores. Madrid. 2000.

Els nostres cossos, els nostres drets

construir espais segurs on l'alumnat se senta segur i lliure d'expressar-se, i no sols l'alumnat LGBTI, sinó tot el món. I aquesta construcció ha de començar com més prompte millor, però acompanyant i respectant, no posant l'etiqueta de trans o homo quan ens trobem un xiquet o una xiqueta amb expressions de gènere divers. A més, l'escola no pot ser només l'espai on s'accepte el diferent (l'altre) sinó l'espai que ofereix l'oportunitat d'explorar la pròpia identitat, un espai que done visibilitat a la diversitat de gènere i mostri referents positius que exemplifiquen que altres formes de viure el gènere són vàlides, respectables i, per què no, desitjables (Missé, 2015). Així, l'educació ha d'apoderar les persones més vulnerables, però també ha de transformar els valors de qui agredeix i de qui sosté la violència. El nostre projecte pretén fomentar la participació cívica del jovent perquè partim de la idea bàsica que cada persona és important i que la seua actuació pot marcar una diferència positiva en el món que l'envolta. Seguint les recomanacions exitoses de programes *antibullying* (per exemple KiVa, a Finlàndia)^{xxx} cal reconèixer el poder dels espectadors de les violències, la complicitat de qui mira, de qui li dóna al "m'agrada" davant d'una imatge denigrant o de qui posa una emoticona positiva després d'un insult. I cal animar el jovent perquè tinga una ment oberta i respectuosa, perquè aprenga sobre les persones que tenen altres orientacions o identitats; perquè s'enfronte als essencialismes al voltant dels rols o de les expressions de gènere, no solament pels altres sinó per un/a mateix/a; perquè lluiti contra les injustícies sent part del canvi social i no sent part de l'opressió.

^{xxx} Programa finlandès contra l'assetjament escolar: KiVa

Els nostres cossos, els nostres drets

1. Més enllà dels genitals.

La sexualitat com a procés biopsicosocial

- 1.1. Anatomia (sexe biològic)
- 1.2. Identitat de gènere
- 1.3. Orientació sexual
- 1.4. Rols i/o expressions de gènere

2. Que no se'ns oblide el plaer.

Eròtica individual i relacional

- 2.1. Erotisme i plaer
- 2.2. Autoerotisme
- 2.3. La seducció
- 2.4. Conductes sexuals i manaments de masculinitat i feminitat
- 2.5. Sexualitat en la infantesa
- 2.6. Sexualitat en la vellesa
- 2.7. Diversitat funcional i sexualitat

3. De carn i ossos: coneixent-nos.

Els cossos sexuats

- 3.1. La pubertat
- 3.2. Genitals
- 3.3. Reproducció i fecundació

4. Aprenent a estimar-nos més enllà del model. Imatge corporal, autoestima i benestar

- 4.1. Models corporals hegemònics i dissidències: El meu model i els models que m'envolten

4.2. Models corporals hegemònics i dissidències: Dones, esport, musculatura i feminitat

4.3. Models corporals hegemònics i dissidències: Hòmens i activitats "femenines"

4.4. Models corporals hegemònics i dissidències: La ploma i la plumofòbia

4.5. Models corporals hegemònics i dissidències: gordofòbia

4.6. Models corporals hegemònics i dissidències: diversitat funcional i sexualitat

4.7. Anorèxia, bulímia, vigorèxia...

4.8. Autoestima i imatge corporal

4.9. Transformacions corporals: els pèls

4.10. Transformacions corporals: bodybuilding i musculatura

4.11. Transformacions corporals: cirurgia estètica

4.12. Transformacions corporals: maquillatge i complements

4.13. Cirurgia de reafirmació sexual.

Binders i altres pròtesis

4.14. Intersexualitats

4.15. Androcentrisme i l'aprenentatge de la incompletesa

4.16. Realitat vs. performance. Construint la desigualtat

5. Cuidar i cuidar-nos.

Prevenició i salut sexual

- 5.1. Conductes sexuals i risc
- 5.2. Prevenició i rols de gènere
- 5.3. Anticoncepció
- 5.4. Infeccions de transmissió sexual i VIH
- 5.5. Salut LGBTI
- 5.6. Interrupció de l'embaràs
- 5.7. Els serveis de salut

6. Contra l'abús, apoderament

- 6.1. La cultura de la violació
- 6.2. El consentiment
- 6.3. Violència al carrer
- 6.4. Violència a les xarxes socials
- 6.5. Lgbtifobia
- 6.6. Abús sexual infantil (ASI)

7. Sentiments, emocions i identitat de gènere. Escolta i comunicació

- 7.1. Gènere i emocions. Salut emocional
- 7.2. La transformació de les emocions
- 7.3. L'escolta i la comunicació
- 7.4. La comunicació en les relacions sexuals
- 7.5. Ho farem, si volem. Habilitats relacionals

Els nostres cossos, els nostres drets

8. El binarisme: un vestit que estreny la diversitat. Determinants socioculturals i rols de gènere

- 8.1. El sistema binari heteropatriarcal
- 8.2. L'educació de la masculinitat i de la feminitat
- 8.3. Identitats de gènere diverses
- 8.4. Activismes contra les violències masclistes: feminismes, moviments lgbti...
- 8.5. Homes per la igualtat
- 8.6. Cultures sexuals

9. Cultura popular 3.0. Gènere i sexualitat als media

- 9.1. Les xarxes i la cultura popular
- 9.2. La publicitat: subjectes i objectes
- 9.3. Contrapublicitat i creativitat alternativa
- 9.4. Cançons per a la submissió i per a la igualtat
- 9.5. Sèries, pel·lícules i tv

10. Els vincles afectius

- 10.1. Les relacions amoroses en la nostra cultura: l'amor romàntic
- 10.2. L' enamorament
- 10.3. Fusió, separació i espai personal
- 10.4. Amor, desamor i dol
- 10.5. Primers vincles i guió de vida
- 10.6. Els diversos amors

- 10.7. La diversitat familiar
- 10.8. Coresponsabilitat
- 10.9. L'amistat

11. Masculinitats hegemòniques i violència en la parella

- 11.1. La masculinitat hegemònica
- 11.2. El poder en la parella.
Els masclismes quotidians i la violència psicològica
- 11.3. Històries de maltractament en adolescents i joves
- 11.4. Treballant pels bons tractes

12. Sexualitat i drets

- 12.1. Els drets sexuals
- 12.2. Els principis de Yogyakarta
- 12.3. La llei trans valenciana
- 12.4. Drets de lesbianes i gais
- 12.5. Intersexualitats
- 12.6. La llei d'igualtat
- 12.7. Els ODS des d'una mirada feminista
- 12.8. La llei contra la violència de gènere
- 12.9. El Conveni d'Istanbul
- 12.10. La llei de la interrupció de l'embaràs
- 12.11. Ventres de lloguer
- 12.12. El tràfic de persones i la prostitució
- 12.13. Diversitat funcional i DDHH
- 12.14. Abús Sexual Infantil